

Л.А. КВЯТКОВСЬКА, к.е.н., доц. кафедри економіки Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, Кременчуг

СТАЛИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ЯК БАГАТОФАКТОРНИЙ ПРОЦЕС

В статті обґрунтовується пріоритетність сталого розвитку сучасної економічної стратегії України. Доведено, що роль і вплив одних і тих самих чинників на економічне зростання і розвиток непостійні і змінюються залежно від варіанту поєднання різних умов і конкретної економічної ситуації.

Priority of steady development of modern economic strategy of Ukraine is grounded in the article. It is well-proven that a role and influence of the same factors on the economy growing and development is inconstant and change depending on the variant of combination of different terms and concrete economic situation.

Ключові слова: економічний розвиток, сталий розвиток, концепція стійкого розвитку, продуктивність, система індикаторів.

Вступ. Сучасна ринкова економіка - соціально орієнтована економіка. Держава не тільки доповнює і корегує вплив ринку, але і є найважливішим механізмом, що забезпечує соціальну спрямованість розвитку ринкової економіки. Сталий економічний розвиток є об'єктивною необхідністю подальшого розвитку виробничих відносин у світі. Недбале використання ресурсів (особливо невідновлюваних та частково відновлюваних) призвело до дисбалансу у навколишньому середовищі. Тому послідовне використання і дотримання принципів сталого розвитку (не тільки розвинутими країнами, але особливо країнами, що розвиваються, оскільки здебільшого саме вони керуються тактичними, тобто короткостроковими цілями при здійсненні виробничої діяльності), потребує розроблення дієвого економічного механізму, що довів би усім суб'єктам господарювання доцільність і ефективність їх впровадження. Така необхідність особливо актуальна з погляду постійно зростаючих вимог до продукції з боку ринку. Тобто, дотримання положень Концепції сталого розвитку має не тільки впливати на якість навколишнього середовища, але й на підвищення конкурентоспроможності продукції.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження взаємозв'язків, що формують економічний простір, з погляду кількісної і якісної оцінки на підставі сукупності варіантів розвитку економічної системи; обґрунтування можливості формування та реалізації механізму сталого розвитку в умовах глобального постіндустріального способу виробництва.

Методологія. Дослідженню процесів сталого розвитку присвячені наукові праці таких іноземних та вітчизняних вчених Ф. Джовані, М. Згуровський, А. Єфремов, Г. Кларк, Л. Корнійчук, О. Осауленко, В. Савчук, В. Семиноженко, К. Снеддон, Л. Шостак, Й.Шумпетер. Ідеї, принципи, стратегії та механізми реалізації концепції сталого економічного розвитку достатньо глибоко та послідовно вивчені та узагальнені у науковій літературі. Разом з тим, існує об'єктивна необхідність подальших досліджень факторів економічного розвитку в умовах глобалізації, насамперед, у напрямках: розвитку методології аналізу сучасних процесів розвитку економічної сталості; порівняльних характеристик макроекономічного впливу на інноваційний розвиток; селекції стратегій в трансформаційні періоди розвитку; обґрунтування пріоритетності сталого розвитку сучасної економічної стратегії України.

Результати дослідження. Й. Шумпетер вперше ввів в економічну науку розмежування між економічним зростанням і економічним розвитком. Економічне зростання — це збільшення виробництва і споживання одних і тих же товарів і послуг з часом. Економічний розвиток — це перш за все поява чогось нового, невідомого раніше, або, інакше кажучи, інновація. За Шумпетером концепція економічного розвитку включає п'ять випадків [8]:

1. Створення нового товару, з яким споживачі ще не знайомі, або нової якості товару.
2. Створення нового методу виробництва, ще не випробуваного у даній галузі промисловості, який абсолютно не обов'язково заснований на новому науковому відкритті і може полягати в новій формі комерційного обороту товару.
3. Відкриття нового ринку, тобто ринку, на якому дана галузь промисловості в даній країні ще не була представлена, незалежно від того, чи існував цей ринок раніше.
4. Відкриття нового джерела чинників виробництва, незалежно від того, чи існувало це джерело раніше або його довелося створити наново.
5. Створення нової організації галузі, наприклад, досягнення монополії або ліквідація монопольної позиції.

У суспільстві, що переживає економічне зростання, товари і гроші рухаються назустріч один одному по давно усталених шляхах. Шумпетер називав такий рух циркулярним потоком економічного життя. Економічний розвиток порушує хід циркулярного потоку, викликає до життя нові галузі промисловості і припиняє існування застарілих.

Сучасний тип економічного зростання пов'язаний із зміною його джерел, з переходом до переважно інтенсивних чинників зростання. Досягнення високих кінцевих результатів пов'язується не з появою у виробництві додаткових природних ресурсів, сировини, матеріалів, а з переходом на працезберігаючі, фондо- і матеріалозберігаючі технології. Рішення цієї задачі безпосередньо

пов'язане з корінними перетвореннями в підготовці фахівців і кваліфікованих кадрів, з одного боку, і повнішим проникненням науки у виробничу діяльність, з іншого боку. Наслідком реалізації цього напрямку стануть структурні зміни у всьому народногосподарському комплексі. Перш за все, змінюються пропорції між добувними і переробляючими галузями промисловості, між двома підрозділами суспільного виробництва на користь кінцевої продукції. Одночасно зростає значення і питома вага хімічної, нафтохімічної, радіотехнічної, електронної промисловості, засобів зв'язку, тобто галузей, що забезпечують прискорення науково-технічного прогресу.

Таке економічне зростання, за якого ефективно будуть вирішуватися найважливіші питання життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації та забруднення довкілля, лягло в основу нової концепції, що отримала назву "sustainable development" (стійкий розвиток, сталий розвиток).

Вперше поняття «сталий розвиток» було визначено у звіті «Наше спільне майбутнє» комісії Брундтланд – Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку, створеної під егідою ООН [6]. У відповідності з цим визначенням, сталим є розвиток, що задовольняє потреби сьогодення і не перешкоджає можливостям майбутніх поколінь задовольняти власні потреби.

З економічної точки зору концепція сталого розвитку ґрунтується на визначенні доходу, даному Дж. Хиксом. «У практичному житті визначення рівня доходу переслідує мета вказати людям, скільки вони можуть споживати, не роблячи себе при цьому бідніше» [7]. З визначення Хикса безпосередньо витікає ключове для концепції стійкого розвитку значення економічно оптимального використання обмежених природних ресурсів.

Будь-який розвиток сам по собі є багатофакторним процесом, який зазвичай відбувається нерівномірно, зі своїми спадами та підйомами, коли відбуваються кількісні та якісні зміни в окремих компонентах чи системі взагалі. Сталий розвиток соціально-економічної системи на думку Осауленка О.Г. передбачає зрівноважені (збалансовані) зміни її параметрів відповідно до визначеної мети, які б виключали можливості виникнення сильно не зрівноважених процесів в окремих її компонентах та системі в загалом [5].

Концепція сталого розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної і екологічної.

Економічний підхід заснований на необхідності оптимального використання обмежених ресурсів; використання екологічних природо-, енерго-, і матеріалозберігаючих технологій, мінімізацію, переробку і знищення відходів.

Соціальна складова стійкості розвитку орієнтована на людину і направлена на збереження стабільності соціальних і культурних систем, зокрема, на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом цього підходу є справедливе розділення благ. Бажано також збереження культурного капіталу і

різноманіття в глобальних масштабах. Для досягнення стійкості розвитку, сучасному суспільству доведеться створити ефективнішу систему ухвалення рішень, що враховує історичний досвід і що заохочує плюралізм.

З екологічного погляду, стійкий розвиток повинен забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери. Основна увага приділяється збереженню здібностей до самовідновлення і динамічної адаптації таких систем до змін, а не збереження їх в деякому «ідеальному» статичному стані.

Узгодження цих різних точок зору і їх реалізація у вигляді конкретних заходів досягнення стійкого розвитку є завданням величезної складності, оскільки всі три елементи стійкого розвитку повинні розглядатися збалансовано. Важливі також і механізми взаємодії цих трьох концепцій.

Відповідно до принципів сталого розвитку, виробленого на Конференції ООН стосовно довкілля, та вдосконалення подальших міжнародних форм співпраці має передбачатися реалізація комплексу заходів, спрямованих на збереження життя і здоров'я людини, розв'язання демографічних проблем, боротьбу зі злочинністю, викорінювання бідності, зміну структури споживання і зменшення диференціації в прибутках населення. Невід'ємною частиною концепції стійкого розвитку є система індикаторів, розроблена Комісією ООН зі сталого розвитку. На основі багатьох національних і міжнародних пропозицій з розробки й застосування індикаторів Комісія зі стійкого розвитку в 1995 р. прийняла робочу програму введення індикаторів, що охоплює первинний набір зі 130 індикаторів. Для полегшення застосування цих індикаторів і в той же час для перевірки їх прийнятності були розроблені методологічні вказівки щодо кожного з них.

Індикатори розрізняються за належністю до рушійної сили стану й реагування, тобто за реакцією відповідних структур. Індикатори рушійної сили представляють людську діяльність, процеси й моделі, які впливають на стійкий розвиток. Індикатори стану вказують на «стан» сталого розвитку, а індикатори реагування — на право вибору політики чи певної реакції для зміни стану стійкого розвитку.

У найзагальнішому вигляді сталий розвиток в часі з урахуванням основних параметрів можна представити в наступному вигляді [3]:

$$\frac{dF(L, K, N, I)}{dt} \geq 0, \quad (1)$$

де $F(L, K, N, I)$ - функція сталого розвитку;

L - трудові ресурси;

K - штучно створений (фізичний) капітал, засоби виробництва;

N - природні ресурси;

I - інституційний чинник.

Певною мірою функція сталого розвитку в приведеній формулі є «розширенням» виробничої функції. Проте включені нові принципові параметри: це природні ресурси і інституційний чинник. Співвідношення показує необхідність збереження і збільшення в часі деякого агрегатного виробничого потенціалу. Природний капітал може зменшуватися до того ступеня, поки це зменшення може бути компенсоване за рахунок збільшення застосування штучно створених засобів виробництва (заводи, технології, дороги і ін.), підвищення кваліфікації працівників і так далі.

Економічне зростання називають розвитком, якщо він має інноваційний характер, оскільки інновації, як правило, забезпечують перехід економічної системи до нового рівноважного стану. Економічний розвиток як поступальна хода на шляху підвищення економічної ефективності виробництва відбувається нерівномірно. Нерівномірність пов'язана в першу чергу з якісними змінами в капіталі, із зміною поколінь техніки. Заміщення старих засобів виробництва здатне сформувати нову технологічну базу і збільшити можливості економічного зростання, для чого необхідні одночасні якісні зміни в робочій силі. Саме ці якісні зміни в робочій силі, тобто вищий рівень кваліфікації, і є найголовнішою ознакою розвитку нових конкурентних переваг, що свідчить про їх інноваційність.

Продуктивність праці зростає на базі інновацій і підвищення рівня професійної підготовки працівників. Якщо на практиці інновації і капіталовкладення тісно взаємозв'язані, то їх сукупний внесок в приріст доходу складе близько 47%. В умовах відсутності дієвих інноваційних механізмів зберігається відстала технологічна база і неможливо підтримувати конкурентоспроможність. Підтверджує дану тезу структура основних чинників, що суттєво впливають на економічне зростання (табл. 1) [1]: підвищення продуктивності праці є найбільш важливим чинником конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта.

Таблиця 1 – Фактори економічного зростання країн, що розвиваються

Фактор зростання	Частка кожного фактора, %
1. Зростання трудових витрат	32
2. Зростання продуктивності праці, в тому числі за рахунок	68
- інновацій	28
- капіталу	19
- освіта та професійна підготовка	14
- економія, яка обумовлена масштабами виробництва та раціональним розподілом ресурсів	7

Щодо моделі «сталого економічного розвитку», то тут можна виявити такі її характеристики як активність (спрямована на зміну існуючих параметрів системи);

еволюційність (поступовий характер ініційованих змін); синергетичність (передбачає взаємодію та взаємозамінність економічних інститутів, передбачає наявність компенсаційних механізмів розвитку); збалансованість (високий рівень взаємодії із зовнішнім середовищем).

Щодо компонентів моделі сталого розвитку, то на сьогодні ними можуть бути такі, як соціалізація, державне регулювання, суспільна відповідальність, екологічність, безпека, інформатизація, власність, корпоративна система, ринкове регулювання, інтелектуалізація, транснаціоналізація. Зазначені компоненти виступають не лише як статичні, а, насамперед, як динамічні механізми організації та функціонування національної, регіональної та світової економіки, поєднання або взаємний вплив яких певним чином дозволяє визначати зміст та структуру моделі.

Важливою проблемою на шляху втілення концепції сталого розвитку є формування системи вимірів (індексів та індикаторів) для кількісного і якісного оцінювання цього дуже складного процесу. Узагальнений інформаційний аналіз щодо системи вимірів сталого розвитку запропонований Інститутом прикладного системного аналізу НТУУ «КПІ» та наведений академіком М. Згуровським в «Дзеркалі тижня» [2]. Рівень сталого розвитку пропонується оцінювати за допомогою індексу сталого розвитку, що вираховується як сума індексів для трьох вимірів: економічного, екологічного та соціального з відповідними ваговими коефіцієнтами. У свою чергу, кожен з цих індексів має обчислюватися з використанням відомих у міжнародній практиці індексів.

Індекс економічного виміру сформуємо з двох глобальних індексів: індексу конкурентоспроможного розвитку, який формується з таких трьох індикаторів: індикатора технологічного розвитку країни; індикатора громадянських інститутів та індикатора макроекономічного середовища. У свою чергу, ці три індикатори обчислюються на основі використання даних про стан трансферу технологій та інноваційного розвитку країни, рівень розвитку інформаційних та комунікаційних технологій, рівень видатків країни на дослідження і розвиток, рівень іноземних інвестицій, рівень незалежності бізнесу від уряду, рівень корупції в країні та інше.

Індекс економічної свободи, який формується з таких десяти індикаторів: торгової політики країни; фіскального навантаження з боку уряду; урядової інтервенції в економіку; монетарної політики; потоків капіталів та іноземних інвестицій; банківської та фінансової діяльності; політики формування цін та оплати праці; прав на приватну власність; політики регулювання.

Найяскравіше з урахуванням індексу економічного виміру досягнення демонструють Фінляндія, Данія, Ісландія, Швеція. Саме досягнення цих країн пояснюються оптимальним поєднанням таких важливих факторів розвитку економіки, як рівень та якість інновацій, пріоритетна підтримка досліджень, значні іноземні інвестиції, досконале законодавство у сфері оподаткування бізнесу та високих технологій, низький рівень корупції.

Для України є необхідним не тільки досягнення економічного зростання, але й забезпечення його стійкості. Р.Солоу [4] вважав, що рівноважний стан економіки для довгострокового періоду є результатом стійкого рівня капіталоозброєності, який залежить від норми збереження, вибуття капіталу та його розміру. Коли інвестиції з часом співпадуть із вибуттям капіталу, економіку буде стабілізовано. Важливим є визначення Р.Солоу «золотого правила накопичення капіталу», згідно з яким споживання на душу населення досягає свого максимуму при наявності лише одного рівня капіталоозброєності.

Використання цього правила на практиці означає, що для будь-якої країни, у тому числі й для України, необхідно спочатку визначити співвідношення фактичного запасу капіталу в країні та того обсягу, який згідно із золотим правилом повинен бути. І тільки тоді змінювати норму збереження у бік підвищення або зменшення. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що наша країна може і навіть повинна використовувати в економічній політиці теоретичні розробки іноземних економістів, особливо коли завершується трансформаційний період і економіка країни функціонує на ринкових засадах.

Висновки. Сталий розвиток (Sustainable development) – загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі.

Сталий розвиток це керований розвиток. Основою його керованості є системний підхід та сучасні, які дозволяють дуже швидко моделювати різні варіанти напрямків розвитку, з високою точністю прогнозувати їхні результати та вибрати найбільш оптимальний.

Стале економічне зростання в умовах якісних науково-технологічних зрушень, посилення міжнародної взаємодії в інноваційному середовищі, формування геополітичної й гео економічної стратегій розвитку країн-лідерів, які ґрунтуються на реалізації глобальних інноваційних переваг, досягаються у результаті постійної технологічної модернізації національних господарств з масштабним залученням «людського капіталу», зміцненням технологічних мікро- і макрозв'язків з інноваційно активними суб'єктами світової економіки.

Концепція стійкого розвитку носить глобальний характер, в ній зплетаються складні екологічні, економічні, соціальні проблеми. Приведені визначення стійкого розвитку, його критеріїв є темою подальших досліджень, оскільки є не універсальними через складність самого явища.

Список літератури: 1. Гончарова Н.П. Инновационность конкурентных факторов экономического развития / Н.П. Гончарова // Актуальні Проблеми Економіки , 2007- с. 43-51. 2. Згуровський М. Україна у глобальних вимірах сталого розвитку / М. Згуровський . // Дзеркало тижня. 2006. – № 19, 20-26 травня. 3. Кобрин Ю. Инновации – условие конкурентоспособности / Ю.Кобрин // Экономист.– 2004.– №12. – С. 23–30. 4. Мэнкью Н. Грегори. Макроэкономика. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1994. – 375 с. 5. Осауленко О.Г. Сталий соціально-економічний розвиток: моделювання та управління: [монографія] / О.Г. Осауленко. - К. : Інформ.-видавн. центр Держкомстату України,

2000. - 177 с. **6.** *Сторожук А.* Сталий розвиток економіки: історико-теоретичний аналіз / *А. Сторожук* // Вісник Львівського університету. – вип. 40. – 2008. – С. 233-237. **7.** *Хикс Джон* Теория экономической истории. Пер. с англ. 2-е стереотип, изд. / Общ. ред. и вступ. ст. Р.М. Нуреева - М.: НП « Журнал Вопросы экономики», 2006. - 224 с. **8.** *Шумпетер Й.* Теория экономического развития. / *Й. Шумпетер* изд. «Прогресс»; Москва; 1982 г. С.154

Подано до редакції 11.03.2011